

KECSKEMÉTI TIBOR

Múzeum tűzben. A Természettudományi Múzeum földtani gyűjteményének pusztulása az 1956-os tűzvészben

Az 1956-os magyarországi forradalom harci cselekményei nem kímélték a kulturális intézményeket, így a múzeumokat sem. Kár érte az Iparművészeti Múzeumot, a Természettudományi Múzeumot s a Magyar Nemzeti Múzeumot. A legnagyobb veszteségeket a Természettudományi Múzeum szenvedte el, mivel nemcsak a Baross utcai épületében lévő állattani gyűjtemények jelentős része égett el, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum épületében lévő Ásvány és Kőzettára, valamint Föld- és Őslénytára gyűjteményeinek mintegy 80%-a lett a tűzvész áldozata.

Akkor már több mint két éve dolgoztam a Föld- és Őslénytárban mint geológus. Itt indult tudományos pályám. Az idő tájt fejeztem be egyetemi doktori disszertációmát a magyarországi Assilinákról. Október 23-án hazatérőben magammal akartam vinni a kéziratot, hogy a szükséges javításokat otthon megtehessem benne. De nagyon nehéz volt a táskám, így íróasztalomon hagytam a paksamétát. Ott pusztult az egész a vizsgálati anyaggal együtt.

A pusztulás és következményei megtapasztalójaként emlékezem az akkori eseményekre, felidézve a tüzeseteket, a pusztulás mértékét s az újjáéledés reményteli munkáját.

Tüzesetek időrendben

Október 24., szerda: 12,13 óra tűzjelzés. E szerint a Magyar Nemzeti Múzeum Múzeum utcai oldalán két helyiség égett. Itt voltak 1846 óta a Természettudományi Múzeum Ásvány- és Kőzettár gyűjteményei és munkaszobái. A tűzoltók eloltották a tüzet, de a harcok miatt „*visszaszerelni*” már nem tudtak. Újabb tűzjelzés történt 18,08, valamint 19,25 órakor, azonban egyik alkalommal sem sikerült a tűzoltóknak az épülethez jutni a Kálvin téri és Múzeum körüti heves tűzpárbajok miatt. Ugyancsak sikertelen volt a kivonulás már október 25-én, csütörtökön 1,03 órakor. A közben egyre jobban elhatalmasodó tűzről 2,36 órakor újabb riasztás érkezett. A tűzoltóknak végül is nagy nehézségek között sikerült a „*kárhely*”-re érkezni, s az akkorra már nagy kiterjedésű tűz oltásához fogni. Újra égett az Ásvány- és Kőzettár a II. emeleten, az Afrika kiállítás a III. emeleten, valamint a tető. A tűz az épület Puskin utcai oldala felé terjedt, veszélyeztetve az Országos Széchényi Könyvtárat. Négy tűzoltó csoportnak 3 órai megfeszített és hősieles munkával sikerült a tüzet lokalizálni, de a heves harcok miatt nem sikerült az oltást befejezni. Ugyanis a hajnalban az épületbe behatoló oroszok leparancsolták a tűzoltókat a pincébe. A harcok elülte után a lángok reggel 6,15 órakor újra felcsaptak, s csak 8,25-re tudták a tűzoltók a bútorokat „*lefekettíteni*”. Még kisebb tetőtűzhöz riasztották a tűzoltókat (17,10 és 20,46 órakor), amit eloltani véltek, amikor a 23,17 órakor leadott tűzjelzés szerint „*igen nagy tűz*”-höz riasztották a tűzoltókat. A Múzeum utcai ablaksor, valamint a Puskin utcai oldal 5 ablaka mögött hatalmas tűz tombolt. Ekkor semmisült meg teljesen a másodsorú égő Ásvány- és Kőzettár, s ekkor égett ki a Föld- és Őslénytár. Csak október 26-án, pénteken hajnali 3,50 órára sikerült teljesen eloltani a tüzet. Még október 26-án, pénteken (7,17), 27-én, szombaton (14,18), 28-án, vasárnap (17,14) és 30-án, kedden (10,14 és 15,46) történt tűzjelzés, de e tüzek többnyire csak kisebb, ún. parkettatüzek voltak, amelyeket hamar eloltottak.

Ez adatokból, melyeket MINÁROVICS JÁNOS tűzoltó ezredes, a Tűzoltó Múzeum egykori igazgatója, maga is hivatásos tűzoltó munkájából vettünk (Magyar Múzeumok, 1997/3), s melyek a tűzoltóság központi ügyeleti naplójából származnak, kiderült, hogy e napokban összesen 14 tűzhoz riasztották a tűzoltókat a Magyar Nemzeti Múzeumba (4 kivonulás sikertelen volt!). Ebből kettő olyan nagy méretű és heves volt, hogy katasztrofálisnak nevezhető. Mindkettő október 25-én, csütörtökön történt. Az egyik hajnalban, ekkor égett ki az Ásvány- és Kőzettár s az Afrika kiállítás; a másik éjjel, ekkor égett tovább az Ásvány- és Kőzettár, és égett ki a Föld- és Őslénytár. Meg kell említeni, hogy az Őslénytár bejárati folyosóját egy aknagránát belövés is érte, ez ledöntött egy gyűjteményszekrényt, de helyrehozhatatlan kárt nem okozott.

Tűzörségben

A tüzesetekről, szinte azokkal egy időben tudomást szerzett az érdekelt Nemzeti Múzeum és a Természettudományi Múzeum főigazgatósága. A további károk megelőzése, ill. a meglévők csökkentése érdekében közös éjjeli őrseget szerveztek. Az őrség feladata az volt, hogy 16 órától másnap reggel 8 óráig óránként járja körbe a tűz által érintett helyiségeket, s a zsarátnokokat, az esetleg fellobbanó kisebb tüzeket oltsa el, a nagyobb tüzeket pedig jelentse a tűzoltóságnak.

Az őrségbe elsősorban fiatal és a múzeumhoz viszonylag közel lakó munkatársakat kértek fel, természetesen már csak a harcok elülte utáni napokban. Így jelölt ki engem is telefonon közvetlen főnököm, CSEPREGHYNE MEZNERICS ILONÁN keresztül BOROS ISTVÁN főigazgató. Ennek nyomán kétszer, október 29-én, hétfőn és október 31-én, szerdán került rám a sor. Előbbi alkalommal IFJ. ENDRÓDY SEBŐ, utóbbi alkalommal HORVÁTH LAJOS zoológusokkal voltam őrségben (sajnos azóta mindkét kolléga elhunyt). Tartózkodási helyünk a Nemzeti Múzeum földszintjén egy belső, jól védett helyiségben, az ún. katalógus szobában volt. A Nemzeti Múzeumból RADNÓTHY ALADÁR régész, egy általam akkor először látott KIRÁLY nevű kolléga, valamint a KOVÁCS nevű bennlakó portás volt a társam.

A bejárando helyiségeket mintegy félméteres törmelék fedte. Ez a bútorok elszenesedett darabjaiból, az ősmaradványok többnyire „oltott meszéből” (a 90%-ban mészkőből áll kövületeket a tűz égetett mésszé hevítette, majd az oltóvíz „beoltotta”), de legnagyobb részt a falakról az oltás hatására lepattogzott vakolatdarabokból állt. Ebben és ezen botorkáltunk a sötétben, mivel fényt a még szórványos lövöldözés miatt nem mertünk használni. Utunk során mindenhol a pusztulás lehangoló képe fogadott. Számomra a legszomorúbb és legelkeserítőbb látvány egykori szobám volt. Mindenhol, így íróasztalom helyén is törmelék, pernye és hamu volt, benne az elhamvadt disszertációm. Több mint egy évi munkám ment veszendőbe! Egyik utunk alkalmával döbrentünk rá: az Őslénytár azért égett ki, mert az egyik Ásványtárral közös helyiség falában a múlt századi leválasztáskor benn hagyták az ajtótokot, s ezt eltakarva építették fel mindkét oldalon a mennyezetig érő könyvszekrényeket. A tűz az ajtótokon keresztül terjedt át az Őslénytárba! Egy félelemkeltő élményben is részünk volt. Az egyik „járőrözés” során az ásványtári hosszú folyosón a törmelék között egy emberi tetemet, gyanítottuk lelőtt felkelő, véltünk felismerni a kintről beszűrődő gyér fényben (érdekes, a közvilágítás és a telefon többnyire működött az események alatt is!). Később a reggeli világosságban már láttuk, a tetem nem más, mint az ásványtári folyosó feletti Afrika kiállításból a kiegészítő födémen keresztül lezuhant Néger dobos c. súlyos bronzszobor.

Mi pusztult el?

A világ harmadik leggazdagabb és legértékesebb ásványgyűjteménye, az Ásvány- és Kőzettár mintegy 140 000 leltári tételt számláló állományának mintegy 80%-a lett a tűz martaléka. A pótolhatatlan veszteségek közül néhány kiemelkedő. Elégett a gróf SZÉCHÉNYI FERENCNE gróf FESTETICS JULIANNA 1803-ban adományozott válogatott ásványokból álló kollektója, mely az Ásványtár, rajta keresztül tulajdonképpen a Magyar

Természettudományi Múzeum alapító gyűjteménye. Elemésztette a tűz SZÁJBÉLY L. (1838), FAUSER A. (1842), BRUNSWICK–FORRAY–CHOTEK (1853), LOBKOWITZ, F. J. (1870) kapitális példányokat is tartalmazó gyűjteményeit. A veszteséglistán található WEISS verespataki termésarany gyűjteménye, a dél-afrikai, brazíliai, kelet-indiai ritkaságokat is tartalmazó gyémántkollekció, a magyar vonatkozású ásványok (nagyágít, szilvanit, petzit, krennerit, semseyit, andorit, lorandit stb) különgyűjteménye, valamint a 484 lelőhelyről 1295 darabot tartalmazó s nemzetközileg is nyilvántartott meteorit-gyűjtemény. A maradék, mintegy 20%-nyi anyag a tűztől nem érintett négy, Múzeum körüti oldalon lévő kiállítási terem vitrinjeinek alsó, fiókos részében volt.

A Föld- és Őslénytár közép-európai viszonylatban számottevő, mintegy 140 000 leltári tételes gyűjteménye szintén 80%-os veszteséget szenvedett el. Az újragyűjthetetlen anyagok közül néhány kiemelkedő: a világhírű csehországi kambrium BARRANDE természetbúvár által az 1800-as években gyűjtött trilobita (háromkaréjos ősrák) kollekció, a Párizsi-medence nagyszerű megtartási állapotú eocén puhatestű gyűjteménye, az egri WIND téglagyár agyagbányájából előkerült közel 200 fajt (benne több tipust!) tartalmazó felső-oligocén molluszka gyűjtemény, KOSSUTH LAJOS torinói száműzetése alatt gyűjtött tengeri pliocén csiga- és kagylógyűjteménye, autográf alátétcedulákkal. A gazdag gerinces anyagból elégett a *Prodinotherium hungaricum* ősmányos típuspéldánya, több, SEMSEY ANDOR mecénási gesztusa nyomán gyűjteményünkbe került tökéletes megtartású holzmadeni jura őshüllő lelet (*Ichthyosaurusok*, *Mystriosaurusok*), a jégkorszaki óriásaljhárok közé tartozó *Glyptodon* több hatalmas páncélja, valamint a történeti időkben kihalt, hatalmas ősmadárnak, az *Aepyornis*nak a világon legnagyobb tartott tojása (mintegy félszáz példányát tartják nyilván a múzeumok). Az anyag mintegy 20%-a az osztályvezetői szobában és az udvari hosszú folyosón menekült meg a megsemmisüléstől.

Mindkét Tár veszteségeit növelte az, hogy a rendkívül gazdag, számos 18. századi alapművet tartalmazó könyvtár, valamint a több száz kéziratos földtani térképet is magába foglaló térképtár megsemmisült. Elégett a Tárak valamennyi mikroszkópja (a lencseüvegek megolvadtak, a statívok elgörbültek), egyéb műszere (goniométerek), összes leltárkönyve, és a kutatók számos elkészült dolgozatának kézirata (többek közt a szerzőé) is! A sors különös szeszélye folytán az Őslénytár folyóiratai közül a *Neues Jahrbuch* szaklap kb. 15 kötete a törmelék alatti tökéletlen égés miatt ugyan megpörkölődött, de megmaradt. Restaurálva, kissé kormosan, a kiszáradás után hullámos lapokkal, ma is használható. S arról is meg kell emlékezni, hogy újra felállított könyvtárunk első kötete egy olyan könyv lett, melyet GÉCZY BARNABÁS az Őslénytani Tanszék akkori adjunktusa, ma egyetemi tanára, akadémikus, még a tűzvész előtt kölcsönzött ki, s már csak az újjáépült Őslénytárba tudott visszahozni.

Újjáéledés

A nagy anyagi és szellemi veszteségek először minden érintettben reménytelenséget és benuhátságot okoztak. Sok minden pótolhatatlan volt, az előlről kezdés sokáig elképzelhetetlennek tűnt. A legnehezebb az események és következményei tudati feldolgozása volt. A reményt, az újrakezdés szükségességét és realitását főnökünk, a rendkívüli hitbeli erővel és mozgósító készséggel rendelkező CSEPREGHYNÉ MEZNERICS ILONA naponta plántálta belénk. Tartózkodási helyiséget szerzett számunkra, először a Nemzeti Múzeum Éremtárában, majd Történeti képcsarnokában, végül a helyreállítások előrehaladtával az embertani kiállítás egyik termében.

A közben megindult újjáépítés az egykori helyiségeinkben lévő törmelék eltávolításával kezdődött. Feladatunk akkor, a még meghatározható ősmaradványoknak a törmelékből való kiválogatása volt. E munkában nemcsak a Tárak munkatársai, hanem önkéntesek is, köztük három geológus egyetemi hallgató is részt vett. Hadd idézzem nevüket: MACH PÉTER, SZABÓ PÉTER, VÁRSZEGHY KÁROLY. A kimentett, dokumentáció híján tudományos vizsgálatra alkalmatlan ősmaradványokat félretettük iskolai szemléltető anyagnak.

A fokozatosan visszatért tetterőnk már megnyilvánult a helyreállító építkezés során. A munkaszobák, a

gyűjteményraktárak, laboratóriumok, preparatórium és a tároló bútorok tervezését már a mi elképzeléseink szerint végezték. S 1957 nyarán már hézagpótló gyűjtéseket végeztünk, s fogadtuk és rendeztük, a főnökünk külföldi múzeumokhoz, egyetemekhez és földtani intézetekhez küldött segélykérő levele nyomán az Óslénytárba mázsa számra érkező szakkönyveket, folyóiratokat és ősmaradványokat.

Mindezek nyomán és után elérkezett 1958 december 1-je, amikor az újjáépített Tárakban újra indult a tudományos és múzeumi munka.

Felhasznált irodalom:

- Boros, I.(1957): The Tragedy of the Hungarian Natural History Museum. – Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici, Series nova, VIII, pp.491–505.
 Jánossy D.: Egy paleontológus 56-os emlékei. – Magyar Múzeumok, 1996/4, pp.30–31.
 Mihályi F.: Mi égett el a Nemzeti Múzeumban? – Magyar Múzeumok, 1996/4, pp. 28–29.
 Minárovics J.: A Nemzeti Múzeum 1956-os tüzeseteiről. – Magyar Múzeumok,1997/3, pp. 37–38.